

Išėivijos istorijos tyrimai pilni gyvenimo pamokų

Lina SVALDENIENĖ

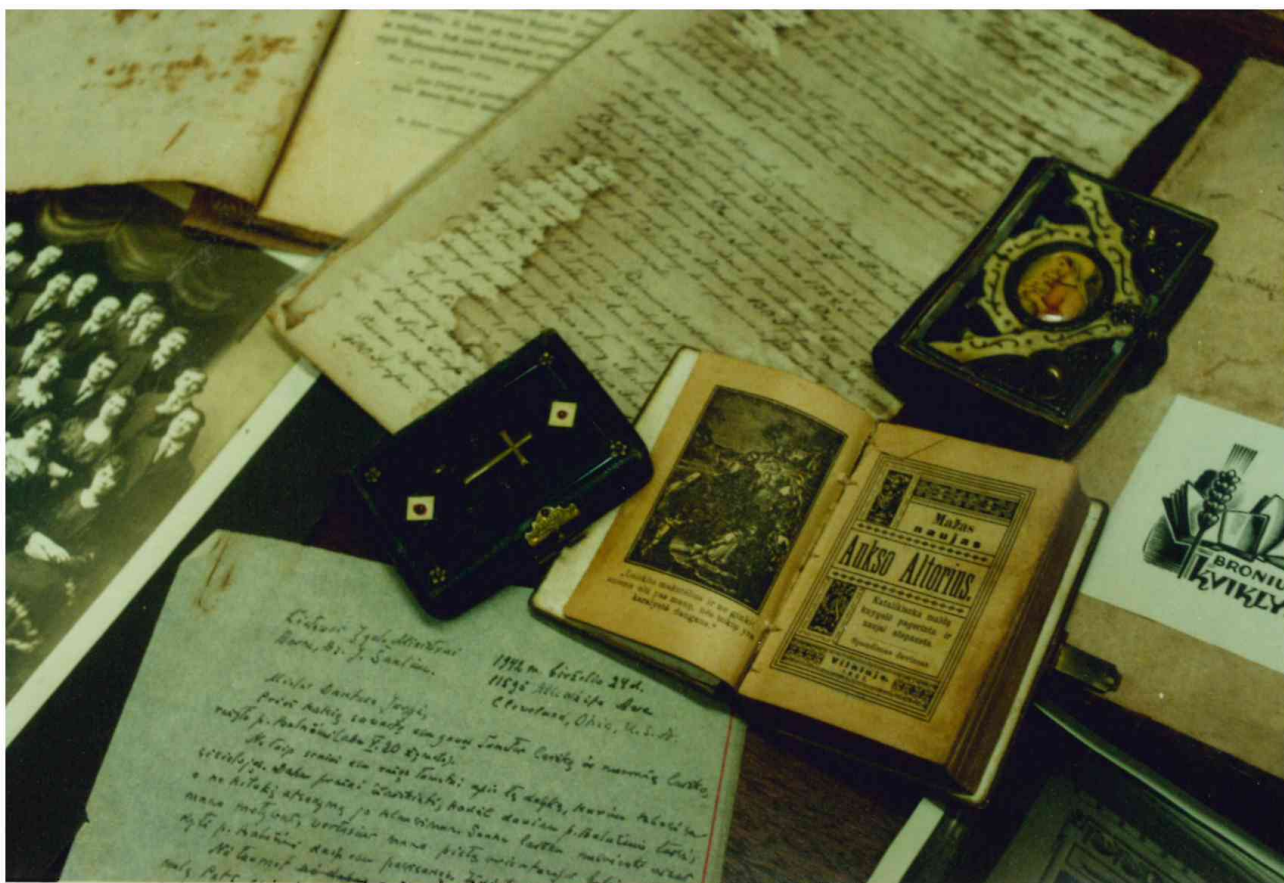
*Istorijos mokslų daktarė, knygų autorė ir sudarytoja **Daiva Dapkutė**, dvidešimt trečius metus dirbanti Vytauto Didžiojo universiteto (VDU) Lietuvių išėivijos institute, dažnai juokauja istorike tapusi neplanuotai: mokykloje matematiniu mąstymu pasižymėjusių merginą iš tikslųjų mokslų kelio išvedė tuomet naujai atkurto VDU akademinės laisvės principai. Pirmaisiais studijų metais klausiusi bendrųjų universitetinių dalykų, toliau ji nusprendė jungtis prie naujai įkurtos Istorijos katedros.*

Kokia buvo Jūsų mokslinės karjeros raida, kaip keitėsi domėjimosi sritys? Šiek tiek pristatykite savo tyrimus.

Vidurinėje mokykloje domėjausi istorija, bet niekada negalvojau, kad gyvenimas pasuks būtent į šią pusę. Bet niekada nesakyk niekada... 1990 m. įstojau į naujai, tik prieš metus (1989 m.), Kaune atkurtą Vytauto Didžiojo universitetą, kuriame tuomet dar nebuvo nei Lietuvių išėivijos instituto, nei istorijos specialybės. Vytauto Didžiojo universitetas tuo metu išsiskyrė savo akademinės laisvės principais, studijos buvo organizuojamos pagal Harvardo universiteto modelį, kur pirmenybė buvo teikiama ne siauroms specializuotoms studijoms, o bendram plačiam universitetiniam išsilavinimui. Visi įstojusieji į VDU išbandėme *artes liberales* studijų modelį: I-II studijų metais studijavome bendruosius universitetinius dalykus (nuo humanitarinių, socialinių iki menų ir tikslųjų mokslų) ir tik po dvejų metų skirstėmės ir rinkomės tolimesnes studijų programas. Vytauto Didžiojo universitetas dar tik kūrėsi, o iniciatyvos dažnai kildavo iš pačių studentų – taip, susibūrus būreliui entuziastų, VDU atsirado Istorijos katedra ir

istorijos programa. Aš buvau viena iš studentų, pasirinkusių šią dar tik kuriamą istorijos programą.

Studijų metais daugiausia domėjausi XIX a. istorija – „Aušros“ laikraščio ir moters padėties Lietuvoje XIX a. pabaigoje tyrimais (tam buvo skirti bakalauro ir magistro studijų baigiamieji darbai). Posūkis į diasporos tyrimus įvyko daug vėliau, nuo 1996 m., kada prof. Egidijaus Aleksandravičiaus pakviesta pradėjau dirbti Išeivijos studijų centre. Pradžia buvo nelengva, atėjau į visai naują mokslinių tyrimų sritį, apie kurią tuomet, reikia prisipažinti, nedaug nežinojau. Pažintis su lietuvių išėivijos istorija prasidėjo nuo Broniaus Kviklio archyvo tvarkymo ir Antano Smetonos egzilės laikų korespondencijos knygos leidybos. Vėliau – doktorantūros studijos ir lietuvių išėivijos liberaliosios srovės organizacijų po Antrojo pasaulinio karo tyrimai. Ši sritis – išėivijos liberaliosios srovės istorija – iki šiol išliko pagrindinė mano tyrimų sritis. Tiesa, mielai prisimenu XIX a. ir pasitaikius progai vis sugrįžtu prie senosios, XIX a. pabaigos – XX a. pradžios, vadinamosios *grynorių* emigracijos tyrimų. O kai kada skirtingi laikotarpiai ir emigracijos bangos susipina, pavyzdžiui, rašant monografiją apie Juozą Bačiūną – pirmąjį ir vienintelį *grynorių*, tapusį Pasaulio lietuvių bendruomenės pirmininku.

Broniaus Kviklio archyvo nuotr.

Kokios buvo įsimintiniausios konferencijos ar kiti su darbu susiję renginiai Jūsų mokslinėje karjeroje?

Turbūt, kaip ir daugeliui, man įsimintiniausios buvo pirmos konferencijos, kuriose ne tik teko dalyvauti, skaityti pranešimus, bet ir pačiai jas organizuoti, pvz., „Lietuvių išėivijos ir okupuotos Lietuvos ryšiai“ (2002 metais) ar „Lietuvos diplomatija išėivijoje“ (2004 metais). Konferencijos, kuriose tuo metu dalyvavo ne tik išėivijos istoriją tyrinėjantys mokslininkai, bet ir šios istorijos herojai, tokie kaip Kazys Lozoraitis ar Liūtas Mockūnas, trukdavo porą dienų, į jas susirinkdavo pilnos salės klausytojų, o po pranešimų netrūko diskusijų. Tai buvo tikras išbandymas, taip pat ir neįkainojama patirtis tokiems jauniems mokslininkams. Dabar Lietuvoje vis daugiau kalbame apie tarptautiškumą, raginame jaunosius mokslininkus dalyvauti tarptautinėse konferencijose ir nuvertiname vietines konferencijas, kurios dažnai savo turiniu, mokslinėmis diskusijomis būna daug vertingesnės nei dalyvavimas tarptautiniuose renginiuose.

Kokie pasaulio lietuviai buvo (yra) reikšmingiausi Jūsų tyrimų erdvėje? Kur ir kaip susipažinote, sužinojote apie išėivijos veikėjus, itin svarbius Jūsų tyrimams ar būsimoms knygoms?

Vienas dalykas – teorijos, archyvai, istoriniai tyrimai, kitas – pažintis su tos istorijos dalyviais, herojais, šių žmonių pasakojimai, liudijimai, patirtys bei pamokos. Pažintis su išėivijos lietuviais prasidėjo man pradėjus dirbti Lietuvių išėivijos institute, bendraujant su užsukusiais svečiais, bendruomenių atstovais, rengiant įvairius renginius ar parodas. Galima būtų ilgai pasakoti apie pažintis su atskirais asmenimis. Pavyzdžiui, 1997 m. į Lietuvą grįžo gyventi istorikas Vincas Trumpa. Drauge su Lietuvių išėivijos instituto kolegomis Dalia Kuiziniene ir Linu Salduku ne kartą teko lankytis pas jį Vilniuje, jis daug pasakojo apie lemtingus savo gyvenimo įvykius sovietinės ar vokiečių okupacijos metais, veiklą išėivijoje, sutiktus ir pažintus asmenis. Jo istorijos vėliau virto Išėivijos instituto išleistos knygos „Vincos Trumpos korespondencija“ dalimi.

Renkant medžiagą daktaro disertacijai apie liberaliosios srovės organizacijas, 2000 m. du mėnesius teko praleisti Čikagoje. Susipažinimas su išėivijos bendruomene iš vidaus, pajutimas to išėivijos visuomeninio, bendruomeninio gyvenimo, kurį mes, istorikai, bandome tyrinėti – tai buvo geriausia mokykla.

Dviem mėnesiams mane savo namuose priėmė ir globojo Pranutė ir Liūtas Mockūnai, o Liūtas Mockūnas tapo mokytoju, padėjusiu nepaklysti išsivijojus politinio gyvenimo vingiuose ir archyvuose, supažindinusių su daugeliu Čikagos lietuvių. Nežinia, ar kada nors kas nors suskaičiuos, kiek žmonių iki manęs ir po manęs svečiavosi jų namuose, – Mockūnų namai dažnai virsdavo prieglobsčiu lietuvių studentams, mokslininkams, menininkams, sportininkams. Šie du Čikagoje praleisti mėnesiai man buvo neįkainojama patirtis – pažintis su įvairiais žmonėmis, pokalbiai su jais, šių žmonių parama ir patarimai, galimybės pasinaudoti jų sukauptais asmeniniais archyvais.

Dabar, žvelgdama atgal, suprantu, kad labai ilgai užtruktų vien bandymas išvardinti pavardes žmonių, kurie turėjo didelę įtaką ir pažintis su kuriais buvo man tikra gyvenimo dovana: Vytautas Kamantas, Vincas Trumpa, kunigas Vincas Valkavičius, Liūtas Mockūnas, Leonas Sabaliūnas, Henrikas Žemelis, Zenonas Rekašius, Alfredas Erichas Sennas, Dalia Sruogaitė, Henrieta ir Vytautas Vepštai, Marija Paškevičienė, Tomas Remeikis, Algimantas Gureckas, Horstas Žibas ir daugelis kitų. Daugelio jų jau nebėra tarp mūsų, kitų gal net ir pavardės Lietuvos žmonėms mažai žinomos ar pamirštos, bet apie kiekvieną iš jų galima būtų pasakoti labai ilgai.

Su Vytautu Kamantu Čikagoje 2010 m. Daivos Dapkutės asm. archyvo nuotr.

Svarbi Instituto veiklos sritis - archyvų kaupimas ir saugojimas. Kaip kultūrinis, politinis, mokslinis palikimas kaupiamas? Kaip tai praktiškai vyksta?

Vytauto Didžiojo universiteto bendruomenės ir išeivijos ryšiai buvo ypač glaudūs nuo pat universiteto atkūrimo pradžios: išeivijos atstovai aktyviai dalyvavo 1989 m. atkuriant universitetą, pirmieji atkurtojo universiteto rektoriai buvo Kalifornijos universiteto profesorius Algirdas Avižienis ir Ilojaus universiteto prof. Bronius Vaškelis, išeivijos mokslininkai prisidėjo ne tik idėjomis kuriant universitetą, bet ir dalyvavo universiteto veikloje, dėstė studentams (Julius Šmulskštys, Arvydas Žygas, Saulius Sužiedėlis, Kęstutis Skrupskelis ir kt.). Nieko keisto, kad VDU atsirado ir Išeivijos studijų centras, vėliau išaugęs į Lietuvių išeivijos institutą.

Lietuvių išeivijos instituto istorija pirmiausia yra susijusi su žymaus lietuvių išeivijos veikėjo, žurnalisto, kolekcininko Broniaus Kviklio vardu. 1993 m. Vytauto Didžiojo universitetą pasiekė gausi B. Kviklio knygų, periodinių leidinių bei archyvų kolekcija. Tai buvo pirmoji išeivijos archyvinė kolekcija, paskatinusi įkurti

atskirą padalinį – Išeivijos studijų centrą, kuris ne tik saugotų, tvarkytų gautą didžiulę kolekciją, bet ir užsiimtų moksliniais tyrimais. Netrukus po to Vytauto Didžiojo universitetą pasiekė Jurgio Gimbuto archyvas ir biblioteka, vėliau kitos kolekcijos. Dabar Išeivijos institute skaičiuojama apie 80 stambių, dar keletas smulkesnių fondų, kolekcijos nuolat pildosi, didėja ir mokslinis pajėgumas bei įdirbis lietuvių diasporos istorijos tyrimuose.

Į institutą archyvinis paveldas patenka įvairiais keliais. Ne vienam kolekcijos savininkui VDU pasirinkimą nulėmė asmeniniai sentimentai – t. y. jie buvo studijavę ar dirbę Vytauto Didžiojo universitete: Bronius Kviklys, Vincas Rastenis, Jurgis Gimbutas, Adolfas Damušis, Juozas Danys, Henrikas Žemelis, Bronys Raila, Bronius Bieliukas, Vytautas Alantas, Bronius Nemickas, Antanas Juodvalkis ir kiti. Kitiems įdomi ir svarbi pasirodė Išeivijos instituto mokslinė veikla. Daugiausia archyvų į Institutą atkeliauja iš JAV. Ten buvo gausiausia lietuvių diaspora, aktyviausia lietuvių politinė, kultūrinė, visuomeninė veikla, daugiausia išlikusių kolekcijų ir archyvų, kurie parkeliauja į Lietuvą. Labai fragmentiškai atsispindi kitų kraštų lietuvių veikla: pvz., iš Kanados yra gautas aktyvaus lietuvių visuomenininko, politinio veikėjo Juozo Danio archyvas; iš Vokietijos – Vinco Natkevičiaus, iš Latvijos – Latvijos lietuvių bendruomenės archyvas; iš Prancūzijos – kun. Jono Petrošiaus ir Adolfo Venskaus fondai.

Institutas yra ne tik archyvų kaupimo, tvarkymo, saugojimo, bet ir mokslo tyrimo institucija. Čia dirba skirtingų mokslo sričių mokslininkai, tyrinėjantys lietuvių egzilio istorijos, literatūros, bei šiuolaikinės migracijos problematiką. Institute saugoma archyvinė medžiaga naudojama tyrimams, integruojama į studijų procesus, rengiamos dokumentų publikacijos. Išeivijos instituto darbuotojai vykdo ir šviečiamąją veiklą, stengiasi universiteto studentus, svečius bei Lietuvos visuomenę plačiau supažindinti su išėivijos istorija, literatūra, kultūriniu palikimu, nuolat rengia mokslines konferencijas, seminarus, organizuoja susitikimus su įvairiais lietuvių išėivijos atstovais.

Kas sudaro iš užsienio lietuvių gautus archyvus? Ar tai kūryba, rankraščiai, nuotraukos, laiškai?

Kiekvienas fondas yra skirtingas – viename gali būti daugiau oficiali medžiaga, susijusi su fondo sudarytojo visuomenine, politine veikla (organizacijų dokumentai, korespondencija, protokolai), kituose greta organizacinių dokumentų galima rasti nemažai įvairių rankraščių, spaudos iškarpu ar netgi asmeninių

dokumentų, korespondencijos su įvairiais asmenimis, nuotraukų.

Apie kiekvieną archyvą galima būtų pasakoti atskirai. Pvz., vieno iš tautininkų lyderių emigracijoje, žurnalisto Vinco Rastenio archyve galime rasti įvairios medžiagos, susijusios su tautininkų organizacijų veikla emigracijoje, „Dirvos“ laikraščiu ar Lietuvių žurnalistų sąjunga ir įvairiomis politinėmis organizacijomis, kuriose jam teko dirbti; Aleksandro Štromo archyve - dokumentų, korespondencijos, susijusios su disidentine ir lietuvių bei kitų tautų antikomunistine veikla. Iš visų kolekcijų labiausiai išsiskiria Broniaus Kviklio archyvas. Jis buvo aistringas kolekcionierius, rinkęs viską, kas turėjo ryšį su Lietuva, lietuviais, lietuvių veikla. Gyvendamas Vakarų Vokietijoje ir JAV Kviklys surinko didžiulį lituanistinį spaudos, knygų, numizmatikos, filatelijos archyvą. Gausu šiame archyve dokumentų, nuotraukų, korespondencijos, susijusios su paties Broniaus Kviklio veikla skautų organizacijoje ar rengiant knygas „Lietuvos bažnyčios“ ir „Mūsų Lietuva“. Taip pat jo kolekcijoje yra gausu iš kitų asmenų archyvų surinktų laiškų, dokumentų, nuotraukų, kurie, galima sakyti, vien Broniaus Kviklio dėka buvo išlaikyti, išsaugoti ir po nepriklausomybės atgavimo pasiekė Lietuvą.

Su kokia archyvine medžiaga daugiausia dirbote Jūs?

Man tenka dirbti su įvairia medžiaga - dokumentais, nuotraukomis, korespondencija. Tvarkydami archyvus mes stengiamės išlaikyti viską, ką surinko fondo sudarytojas, neišmesti, neskirstyti į svarbius ir nesvarbius dokumentus. Laikui bėgant pas žmonės susikaupia įvairiausių dalykų: spaudos rinkinių, garso įrašų, programėlių ar įvairiausių sąskaitų, kurie gali atrodyti nevertingi, tik asmeninio pobūdžio ar neaktualūs istorikams. Tačiau tai, kas šiandien gali atrodyti nesvarbu, po kelių dienų gali tapti labai vertinga informacija kuriam nors tyrinėtoji. Juk kartais iš pažiūros visai nereikšmingas „popierėlis“ (nuotraukos kopija ar kokio „biznelio“ sąskaitos) gali suteikti labai svarbią ir unikalią informaciją tyrinėjant lietuvių diasporos politinę, visuomeninę, ekonominę veiklą. Šiuolaikinio istorijos mokslo akyse nemažą vertę įgyja net tie, rodos, nereikšmingi kasdieninio gyvenimo liudijimai, dokumentai, kurie anksčiau paprasčiausiai dingdavo, išnykdavo nesulaukę istorikų dėmesio.

Ar turimi archyvai apsprendžia tyrimų temas, ar kaip tik sumanymas tirti ką nors konkrečiau veda prie paieškų ir archyvų gausinimo?

Galima atsakyti ir taip, ir taip. Kai kada gauti archyvai inspiruoja būsimus tyrimus, pvz., Leonardo Valiuko ir Juozo Danio archyvai ir juose sukaupta medžiaga apie Kanados ir JAV lietuvių politinę veiklą paskatino istoriko Giedriaus Janausko tyrimus apie JAV ir Kanados lietuvių bendruomenių politinę, lobistinę (vadinamąją „kongresinę akciją“) veiklą, tapo jo išleistų knygų pagrindu; arba Lietuvių bendruomenės nario, teisininko Algimanto Gurecko dovanota medžiaga apie Vilniaus arkivyskupijos klausimą virto Giedrės Milerytės-Japertienės tyrimo apie lietuvių ir lenkų santykius emigracijoje dalimi. Galima pateikti ir priešingų pavyzdžių, kaip tyrinėjant išeivijos liberaliosios srovės istoriją, ieškant medžiagos ir susipažįstant su žmonėmis vėliau šių žmonių (pvz., Liūto Mockūno, Henriko Žemelio) archyvai atkeliavo į Lietuvių išeivijos institutą.

Archyvinė medžiaga integruojama į studijų procesus. Ar dėstytojais pasinaudoja ta galimybė?

Išeivijos instituto archyvais naudojasi įvairių sričių tyrinėtojai (istorikai, literatūrologai, sociologai) ne tik iš Lietuvos, bet ir iš įvairių užsienio institucijų. Instituto privalumas – jis įsikūręs VDU, kur dėstytojais ir studentais esama medžiaga iš karto gali integruoti į mokymo ir studijų procesą. Pasirenkamas kursas „Pasaulio lietuvių istorija“ yra dėstomas įvairių fakultetų ir programų studentams; lituanistai, istorikai studijų metu supažindami su išeivijos literatūros, kultūros istorija. Egzilio istorijos temomis yra rašomi bakalauriniai ir magistriniai darbai, rengiamos daktaro disertacijos. Daugiausia, žinoma, sulaukiame istorikų, kurie tyrinėja įvairias lietuvių diasporos istorijos problemas. Galime pasidžiaugti, kad dėl Lietuvių išeivijos institute sukaupto išeivijos archyvinio paveldo ir čia vykdomų mokslinių tyrimų VDU jau susiformavo lietuvių diasporos istorijos tyrimų mokykla.

Koks bendradarbiavimas su užsienio lietuvių institucijomis atvėrė naujų galimybių, pagimdė idėjų, praturtino Jūsų mokslinę veiklą?

Tyrinėjant lietuvių diasporos istoriją ne kartą teko lankytis įvairiuose kraštuose, dirbti įvairiuose archyvuose, bendrauti su pavieniais asmenimis ir institucijomis. Visos šios pažintys, stažuotės, galimybės dirbti archyvuose ar susipažinti su atskirų bendruomenių – Prancūzijos, Australijos, Vokietijos ar JAV – veikla iš arčiau yra svarbi patirtis, neretai atverianti naujas veiklos bei tyrimų galimybes ar užmenanti naujas mįsles ir skatinanti pasidomėti atskirais istorijos įvykiais ar asmenybėmis.

pasauliolietuvis.lt

„Pasaulio lietuviai ir Lietuva“

Mielai pasidalysime svetainėje skelbiamais tekstais ir nuotraukomis, tik prašome nurodyti informacijos šaltinį ir autorius.

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

